

12. Херасков М. М. Тишина [Электронный ресурс] // Вологодская областная универсальная научная библиотека. Режим доступа : https://www.booksite.ru/usadba_new/world/fulltext/stihi/6.htm. Дата доступа : 16.03.2019.

13. Шаликов П. И. К моей хижине [Электронный ресурс] // РВБ : XVIII век : Поэты 1790–1810-х годов. Режим доступа : https://rvb.ru/18vek/poety1790_1810/01text/37shalikov/252.htm. Дата доступа : 16.03.2019.

14. Щеглов Ю. К. Антиох Кантемир и стихотворная сатира. СПб. : Гиперион, 2004. 720 с.

Занкавец А. А. (Мінск)

«Будзем мове вучыцца, пакуль смерць не лучыцца»: тыповыя памылкі вучняў у лінгвістычных заданнях па беларускай мове

На працягу пяці год (з 2014 па 2019 гг.) Савет маладых вучоных філалагічнага факультэта БДУ праводзіў лінгвістычны конкурс для старшакласнікаў горада Мінска «Гульня слоў». Конкурсная работа складалася з 15 заданняў па рускай і беларускай мовах, у тым ліку супастаўляльных; пасля заканчэння конкурсу заданні з адказамі былі апублікаваныя [1, 2, 3]. Штогод удзел у «Гульні слоў» бралі ў сярэднім 300 навучэнцаў мінскіх школ, гімназій і ліцэяў. Аналіз работ паказвае, што заданні па беларускай мове для вучняў больш складаныя, чым заданні па рускай мове. Артыкул прысвечаны тыповым памылкам, якія былі зроблены ўдзельнікамі конкурсу ў заданнях па беларускай мове.

Штогод аўтары конкурсу прапаноўвалі ўдзельнікам заданні па беларускім правапісе – зразумела, звязаныя з арфаграфічнымі цяжкасцямі. Асобныя з гэтых заданняў патрабавалі веданне і іншых галін беларускай мовы. Некаторыя прыклады прыведзены ніжэй.

1. *Перакладзіце словы на беларускую мову і падкрэсліце тыя, у якіх ёсць гук [д]: дверь, двух (девочек), депутат, дивизия, дневник, жало, колодец, медведь, подвиг* (заданне 2019 года).

З гэтым заданнем справіліся амаль усе ўдзельнікі. Прадказальна складаным для перакладу было слова *двух (девочек)* – *дзвух* (досыць часта гэта слова было падкрэслена, значыць, было перакладзена як *двух*).

2. *Шэраг слоў у беларускай і рускай мовах супадаюць па значэнні, маючы толькі нязначныя адрозненні ў напісанні. Запішыце прыведзеныя словы па-беларуску: аура, каучук, клоун, пауза, президиум, раунд, сауна, соус, страус, фауна* (заданне 2017 года).

Відавочна, што заданне актуалізавала веды па правапісе нескладовага у (ў) [4, с. 20–21]. Заданне выявілася досыць складаным для ўдзельнікаў. Найбольш распаўсюджаная памылка – выкарыстанне ўстаўнога гука в там, дзе на самой справе яго няма: *кавучук, кловун, соvus, страvus*. Адначасова гэтая памылка ў пэўнай ступені суцязальная: вучні ведаюць пра такую асаблівасць беларускай мовы,

як прыстаўныя і ўстаўныя гукі, якіх у рускай мове амаль няма, аднак распаўсюджваюць гэту фанетычную з’яву на больш шырокае кола слоў.

3. Перакладзіце словы на беларускую мову: *радио, какао, биология, йод, ион, диаметр, пианино, район, майонез* (заданне 2014 года).

Яшчэ адна з цяжкасцей беларускай мовы – правапіс спалучэнняў галосных [4, с. 14–15]. Гэта заданне яскрава паказала, што большасць школьнікаў у беларускім правапісе адштурхоўваюцца ад рускай мовы, таму, відаць, і робяць памылкі. Прынамсі, словы *радио* і *ион* пішуць па аналогіі: *радыё, іён* (замест *ион*). Не разумеючы, як перадаць спалучэнне *ао* ў слове *какао*, замяняюць яго словам *кава* (*кофе*), але, на жаль, не ўсе ўспомнілі цудоўнае слова *какава*. Адна з частотных памылак яскрава паказала, як цяжка даюцца дзецям такія заданні. Гэта памылка ў слове *майонез*, прычым там, дзе лёгка можна праверыць: многія ўдзельнікі напісалі *маянэс*. Думаецца, што вучні былі настолькі засяроджаныя на складанай арфаграме, што памыліліся ў неспадзяваным месцы. Такім чынам, можна заўважыць, што ў заданнях на беларускі правапіс вучні дапускаюць памылкі пераважна з-за няправільных аналогій з рускай мовай і з-за неапраўданага пашырэння тыповых для беларускай мовы з’яў.

Другі блок заданняў – заданні на пераклад (супастаўляльныя заданні). У розныя гады ўдзельнікам прапанавалі перакласці з беларускай мовы на рускую розныя лексіка-семантычныя групы слоў: назвы канцылярскіх і школьных прыналежнасцей і іх частак (2019 год), назвы кветак (2018 год), назоўнікі агульнага роду (2017 год), назвы прадметаў адзення (2016 год). Забягаючы наперад, зазначым, што найбольшыя цяжкасці былі з перакладам назоўнікаў агульнага роду.

У 2014 годзе вучням было прапанавана заданне на пераклад міжмоўных (беларуска-рускіх) амонімаў. Трэба было прывесці рускія адпаведнікі для беларускіх слоў, беларускія адпаведнікі для рускіх слоў у пяці парах (першае слова рускае, другое беларускае): *выкачать* – *выкачаць*, *злодей* – *зłodзей*, *свернуться* – *звярнуцца*, *скалка* – *скалка*, *стирка* – *сцёрка*. Гэта заданне яскрава паказала, што школьнікам лягчэй знайсці беларускі адпаведнік рускаму слову, чым наадварот. Такая сітуацыя, відаць, тлумачыцца тым, што рускі лексічны запас у дзяцей большы, чым беларускі.

Гэту выснову пацвярджае наступнае заданне 2017 года, не звязанае з перакладам. У рускай і беларускай мовах для кожнай літары існуе чатыры абрысы: два для друкаваных тэкстаў (*вялікі і малы*), два для рукапісных тэкстаў (*вялікі і малы*). Пры гэтым у рукапісным тэксце, а часам і ў друкаваных шрыфтах асобныя элементы некаторых «маленькіх» літар выходзяць за межы радка. Напрыклад, за межы

радка зверху выходзіць «хвосцік» рукапіснай літары б, знізу – «хвосцік» рукапісных літар д, р, ф. Перад вамі зашыфраваныя назвы беларускіх месяцаў, напісаныя ад рукі. Рыскі ўказваюць на асаблівасці напісання кожнай літары (адна рыска – адна літара). Здагадайцеся, якія словы зашыфраваны. Адказы вучняў паказалі, што лёгка адгадваліся назвы асенніх, зімовых і веснавых месяцаў. Летнія месяцы, назвы якіх сустракаюцца ў школьным жыцці радзей, многім удзельнікам не паддаліся. Відаць, дзеці іх проста не ўспомнілі, а тут якраз руская і беларуская мова значна адрозніваюцца, і нельга ўспомніць беларускія назвы месяцаў, абапіраючыся на рускія.

Заданне на пераклад, звязанае таксама і са словаўтварэннем, і з правапісам, было прапанавана ў 2018 годзе. У рускай і беларускай мовах ёсць такія словы, якія адрозніваюцца суфіксамі (радзей – прыстаўкамі, постфіксамі). Перакладзіце словы з рускай мовы на беларускую, улічваючы гэту заўвагу: административный, выключатель, дощатый, ежонок, кое-кто, котята, дядин (дом), почтальонша, товарищеский, учёный (суц.). Гэта заданне выклікала ва ўдзельнікаў значныя цяжкасці. Нават такія, здавалася б, простыя словы, як *ежонок*, *котята* правільна пераклалі адзінкі, большасць жа прапанавала варыянты *ежана*, *кацяткі*. Увогуле гэта заданне паказала, што многія школьнікі перакладаюць словы з рускай мовы на беларускую памарфемна, робячы такім чынам частковыя калькі, але не шукаюць сапраўдныя беларускія адпаведнікі.

Што тычыцца заданняў на прамы пераклад, то тут таксама былі пэўныя цяжкасці. Безумоўна, памылкі ў перакладах назваў кветак маглі быць выкліканы і тым, што ўдзельнікі проста не ведаюць некаторыя расліны. Дзіўна, аднак, што словы *вяргіня* і *півоня* не выклікалі ў вучняў асацыяцый па сугучнасці з *георгином* і *пионом*. Тым больш што *лотаць*, відаць, якраз па такой асацыяцыі амаль усе ўдзельнікі пераклалі як *лотос* (правільна *калужніца*).

Калі назвы раслін – усё ж спецыфічная сфера, то назвы прадметаў адзення не павінны былі выклікаць цяжкасці, аднак менавіта гэта тэматычная група паказала, што словы бадай знаёмыя, але іх значэнне вучні ведаюць недакладна. Напрыклад, блытаюць паміж сабою *сукенку* і *спадніцу*, *швэдар* і *шкарпэтку*.

Цікава было прасачыць, як справяцца ўдзельнікі з перакладам намінацый канцылярскіх прадметаў. Для перакладу былі прапанаваны наступныя словы: *аловак*, *аркуш*, *дзюбка*, *крэйда*, *нататнік*, *падручнік*, *папера*, *стрыжань*, *сцірка*, *шытак*. З аднаго боку, гэтымі рэчамі дзеці карыстаюцца штодня, таму павінны ведаць і іх беларускія назвы. Аднак некаторыя словы (*дзюбка*, *сцірка*) у нашай краіне, не заўважаючы таго,

часцей называюць па-беларуску нават у рускім маўленні. Гэты факт пацвердзіўся: толькі некалькі вучняў правільна пераклалі слова *дзюбка* (большасць жа напісалі *дюбка*), слова *сцёрка* правільна пераклалі ўжо больш удзельнікаў, аднак варыянты *стирка* і *стёрка* былі досыць частотнымі.

Такім чынам, асноўныя цяжкасці ў выкананні заданняў на міжмоўныя паралелі выкліканы, на нашу думку, вельмі абмежаваным лексічным запасам школьнікаў.

Заданні ж на граматычныя пераклады, наадварот, правільна выконвала большасць рабят. Магчыма, гэта тлумачыцца тым, што школьныя настаўнікі аддаюць шмат увагі граматычным адрозненням паміж беларускай і рускай мовамі.

Так, у 2018 годзе было прапанавана наступнае заданне. *Знайдзіце і выпраўце памылкі ў пабудове рускіх і беларускіх словазлучэнняў. А. Мне болит голова, идти со школы, смеяться с шутки, встретиться в коридоре, говорит про наблевшее. Б. Тры вялікіх вазы, сумаваць па сябрам, (лік гульні 3:0) у карысць (гаспадароў поля), хварэць на сухоты, дзякую вам.*

Відавочна, што яно заснавана на досыць распаўсюджаных маўленчых памылках беларусаў. Гэтыя памылкі выкліканы наладжаннем сістэм дзвюх моў і не ўспрымаюцца беларусамі як памылкі. Аднак абсалютная большасць удзельнікаў выканала заданне выдатна, нават з улікам таго, што трэба было не проста выправіць памылкі, але і вызначыць выразы, дзе памылак няма.

Марфалагічнае заданне 2014 года *Вызначце род беларускіх назоўнікаў: боль, гусь, лебедзь, мазоль, медаль, моль, соль, цюль, шынель* – амаль зусім не выклікала пытанняў. Некалькі ўдзельнікаў, відаць, па аналогіі (‘у беларускай мове род назоўніка адваротны роду ў рускай’) вызначылі род слова *соль* як мужчынскі, а род слова *цюль* як жаночы. У апошнім выпадку памылка магла быць таксама і «запазычаннем» памылкі з рускай мовы: род слова *тюль* – адна з марфалагічных цяжкасцей рускай мовы.

Такім чынам, граматычныя памылкі былі адзінкавыя, з чаго вынікае, што беларускую граматыку школьнікі ведаюць значна лепш, чым арфаграфію і лексіку.

Найбольш прыкрая, на нашу думку, памылка вынесена ў загаловак артыкула. У 2016 годзе ўдзельнікам конкурсу было прапанавана разгадаць зашыфраваную па літарах беларускую прыказку. Гэта заданне было прадказальна простым, аднак апошняе слова ў прыказцы далосся не ўсім. Загадана яно было наступным чынам: *Першая літара – трынаццатая ў алфавіце, другая – дваццаць першая, трэцяя – дваццаць*

шостая, чацвёртая – дваццаць восьмая; пятая і шостая аднолькавыя і ў алфавіце стаяць перад трэцяй, апошняя – першая ў алфавіце.

З-за выпадковай сінтаксічнай неадназначнасці падкрэсленага выраза ўзнікла праблема: стаяць перад трэцяй літарай алфавіта ці слова? Здаецца, можна было здагадацца, што беларускі дзеяслоў павінен заканчвацца на *-цца*, а не на *-бба*. Да таго ж часткі прыказак звычайна рыфмуюцца, а слова *вучыцца* было разгаданае. І ўсё ж многія ўдзельнікі пакінулі варыянт *лучыбба*. Мы думаем, што гэты выпадак вельмі паказальны. Да заданняў па беларускай мове многія вучні ставяцца як да заданняў на мове невядомай, бадай што замежнай, і гэта не можа не выклікаць занепакоенасць. Мова – самы важны спосаб вызначэння нацыянальнай ідэнтычнасці. Страціць мову азначае страціць і нацыянальнасць. Канечне, гэта трэба выпраўляць. Напрыклад, паступова павялічваць колькасць дысцыплін, якія выкладаюцца на беларускай мове, колькасць беларускамоўных класаў і школ. Менавіта паступова, бо настаўнікі і выкладчыкі адпаведных прадметаў павінны і самі добра валодаць беларускай мовай. Другім істотным сродкам папулярызацыі беларускай мовы можа быць і рэклама (сацыяльная і камерцыйная), аднак рэклама павінна быць «пісьменнай», не ўтрымліваць памылак. На жаль, сёння і тут становішча сумнае. Магчыма, найлепшае выйсце – пачынаць з сям’і і чытаць дзецям па-беларуску, заахвочваць іх самастойна чытаць творы беларускіх і замежных пісьменнікаў на беларускай мове.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Занковец А. А., Зуева О. В. «Игра слов» // Русский язык и литература. 2017. № 3. С. 54–58.
2. Занковец А. А., Зуева, О. В. «Игра слов» // Русский язык и литература. 2017. № 8. С. 46–48.
3. Занковец А. А. Лингвистический конкурс «Игра слов» // Русский язык и литература. 2018. № 12. С. 33–37.
4. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. Мінск : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. 144 с.

Сквіцкі Дз. Ул. (Мінск)

Тэарэтычная праблематыка развіцця беларускай тэалінгвістыкі ў рамках славянскай тэалінгвістыкі

Рэлігія разам з навукай і выяўленчым мастацтвам складаюць неад’емную частку культуры. Рэлігійная сфера людскога быцця базіруецца на веры ў звышнатуральнае. Звычайна гэта выражаецца ў рэлігійным кульце, абраднасці і маралі. Рэлігія звычайна фарміруе ўласны інстытут – царкву, якая кіруе рэлігійным жыццём вернікаў.